

תוכן העניינים

נושא	עמוד
מבוא	3
פרק ראשון: תולדות חייו	4
פרק שני: חיבוריו של רבי יהודה החסיד	8
פרק שלישי: צוואת רבי יהודה החסיד	10
פרק רביעי: צוואת רבי יהודה החסיד בקרב קהילות ישראל	13
דיון	25
סיכום	
ביבליוגרפיה	

מבוא

צוואתו של רבי יהודה החסיד הינה צוואה גדולה ומקיפה, בת יותר משבעים סעיפים, שנכתבה במטרה להנחות את קהילות ישראל כיצד לנהוג בתחומים מרכזיים בחייהם. הצוואה זכתה לתפוצה רחבה והשפעה רבה, על נוסחיה הרבים והשוניים, בכלל קהילות ישראל. מנגד, עמדה הצוואה במחלוקת בעיקר בכל הנוגע לזהות קהל היעד אליו היא מיועדת.

בעבודה זו אבקש להציג את הרקע לכתיבת הצוואה, תוך התייחסות לזהותו של הכותב. לאחר מכן, אבחן את מידת השפעתה של צוואת רבי יהודה החסיד על קהילות ישראל השונות, תוך התייחסות לאופן קבלת הצוואה בקהילות השונות, ולדרך ההתייחסות אליה לאור המחלוקת המדוברת. זאת, באמצעות שימוש בנינוח תוכן איכותני של פסקי הלכה ממקורות שונים ומקהילות שונות אשר נכתבו ברוב השנים והתייחסו לצוואה. לסיום, אערוך דיון השוואתי בין הגישות השונות, בניסיון לעמוד על הדומה והשונה בניהן.

פרק ראשון: תולדות חייו

רבי יהודה בן שמואל, מבעלי התוספות, הידוע בכינויו "רבי יהודה החסיד", היה אחד האישים הבולטים והחשובים ביותר בתולדות היהודים בארצות אשכנז בימי הביניים. יש הרואים ברבי יהודה החסיד כעמוד התווך של תנועת חסידי אשכנז¹. אך כשם שניתן לדלות חומר רב על תנועת חסידי אשכנז, כך מעט ודל הוא החומר בנוגע לדמותו המסקרנת של רבי יהודה החסיד, שדמותו מתוארת בספרות העממית בצורה נרחבת, ובאופן מיסטי ומיתי². כך, למשל, הספר 'מעשה בוך' מהמאה השש עשרה, מקדים לרש"י חמישה סיפורים, בעוד לרבי יהודה החסיד הוא מקדיש שלושים³.

רבי יהודה החסיד⁴ נולד בעיר שפיירא בגרמניה, לקראת מחצית המאה ה-12, וחי עד לעשור השני במאה ה-13. משפחתו הייתה בעלת השפעה גדולה בארצות אשכנז, ונחשבה לדומיננטית בכל תחומי ההנהגה והיצירה. בן היתר, שימשו בני משפחתו כמנהיגי קהילות היהודים באזור חבל הריין בגרמניה⁵. אביו, רבי שמואל בן קלונימוס, נודע כתלמיד חכם, ונחשב למנהיג יהדות אשכנז הראשון. הוא כונה בתואר "החסיד, הקדוש והנביא". יחד עם זאת, יש לציין כי אביו לא כתב חיבור דתי נחשב או פורץ דרך⁶. לצד המחסור במידע ביוגרפי מפורט, דמותו של רבי יהודה החסיד מלווה בסיפורים עממיים רבים שיש בהם ללמד על דמותו, ועל הדרך בה נתפשה בידי היהודים בתקופתו. אחד מסיפורי האגדה אודותיו מספר שבעת שאביו, שמואל החסיד, נשא את עיניו למעלה, 'ונראה לו שראה השמים פתוחים', ביקש שיהיה לו בן כמוהו, וזכה שנולדו לו בניו יהודה ואברהם. סיפור זה בעצם בא ללמד שריה"ח הינו ממשיך דרכו של אביו, וזכה ויועד למעמדו הרוחני בשל תפילתו של אביו, עוד בטרם נולד⁷.

תקופת חייו של ריה"ח הייתה תקופה מכרעת בתולדות הקהילות היהודיות בארצות אשכנז, צרפת (הצפונית) ואנגליה. שכן, כמה שנים לפני שנולד עמדו קהילות אלה בפני גזירות קשות, פרעות ורציחות של הצלבנים-נוצרים שהכריזו על מסע הצלב בכדי לכבוש את ארץ ישראל מידי המוסלמים שלטענתם מחללים את המקומות הקדושים לנצרות. בדרכם לארץ ישראל, פרעו הצלבנים ביהודים ורצחו אלפים שמתו על קידוש ה'. הקהילות היהודיות בארצות אשכנז התדלדלו, דבר שהוביל להדרדרות רוחנית של היהודים ששרדו. היהודים נאלצו להתרגל לפרעות הנוצרים שבאו בגלים, כמעט ללא הפסקה. יהודים רבים התחילו לשאול שאלות קשות באמונה ובמחשבה דתית: על מה ולמה גזר עלינו הקב"ה גזירות קשות ורעות כעין אלו? האם ישנו תכלית לעולם מלא רשע ורוע? מצד אחד הגיעו יהודי אשכנז לשיא האמונה ודבקות באלוקי ישראל בכך שמסרו נפשם על קידוש ה', אבל מצד שני היו גם גילויים של זעם וכעס ותהיות על דרך הנהגת הקב"ה בעולם.

לצד הפרעות והגזירות הקשות שחוו היהודים בתקופה זו, החלה תקופת תור זהב רוחנית ופרשנית בקהילות אשכנז, שנחשבת לאחת מהמפוארות בתולדותיה: יצירותיהם של בעלי התוספות, פרשנות

¹ א. קניאל, "רבי יהודה החסיד: קווים לדמותו ולתורתו החברתית", שנה בשנה: ספר השנה להלכה, למחשבת ישראל ולבעיות הלכתיות, תשס"א (2000-2001).

² א. קניאל, "רבי יהודה החסיד: קווים לדמותו ולתורתו החברתית", וגם מ. כהנא, "מקורות הידע ותמורות הזמן: צוואת ר' יהודה החסיד בעת החדשה", מתוך "סמכות רוחנית – מאבקים על כוח תרבותי בהגות היהודית", עורכים ח. קרייסל, ב. הוסו א. ארליך, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב, תש"ע, עמ' 227.

³ מ. כהנא, "מקורות הידע ותמורות הזמן: צוואת ר' יהודה החסיד בעת החדשה", עמ' 227

⁴ יכונה בעבודה ריה"ח

⁵ שם

⁶ ג. דן, "רבי יהודה החסיד", מרכז זלמן שז"ר לחקר תולדות העם היהודי, ירושלים (ירושלים: 2006): עמ' 12.

⁷ א. קניאל "רבי יהודה החסיד: קווים לדמותו..."